

Spol, osebnostne lastnosti po spolu, nizka samokontrola in kriminalnost

SERGEJ FLERE

Univerza v Mariboru,
Pedagoška fakulteta,
Koroška c. 160,
SI-2000 Maribor

IZVLEČEK

Povezave med spolom, osebnostnimi lastnostmi po spolu pri Bemu (1981), nizka samokontrola/pomanjkanje samokontrola in druge spremenljivke so predmet raziskave na primeru študentov mariborske univerze (opravljene leta 2003, N = 1200). Osebnostne lastnosti po spolu se po Bemu strukturirajo v pričakovani smeri, četudi v skromni meri in nepopolno. Feminilnost je bila nekoliko višja pri ženskah, maskulinitet pri moških, četudi obe lastnosti prevladujeta v obeh skupinah. Kar se tiče delikventnosti, imajo osebnostne lastnosti po spolu majhen vpliv, čeprav v pričakovani smeri, medtem ko ima pomanjkanje samokontrole, po Hirschiju in Gottfredsonu, Grasmicku et al. (1993), in še posebej spol velik vpliv. Samokontrola je nekoliko nižja med moškimi. Religioznost ima tudi precejšen zaviralen vpliv kar se tiče kriminalitete, še posebej njena ritualna dimenzija.

Ključne besede: samokontrola, nizka samokontrola, osebnostne poteze, delikventnost, kriminalnost

ABSTRACT

SEX, SEX ROLE ATTRIBUTES, LOW SELF-CONTROL AND CRIMINALITY

The linkages between sex, sex role attributes according to Bem (1981), low/lack of self control and other variables as to criminality are studied on a sample of Maribor University students (survey carried out in 2003, N=1200). Sex role attributes according to Bem proved to structure themselves in the expected direction, though moderately and with imperfections. Femininity was slightly higher among females, masculinity among males, though both attributes prevailed in both sexes. As to delinquency, sex role attributes proved to have a weak effect, though in the expected direction, whereas lack of self control, according to Hirschi and Gottfredson. Grasmick et al. (1993) and particularly sex proved to have a major effect. Self-control was also somewhat lower among males. Religiosity also proved to have a significant inhibitory, deterrent effect as to criminality, particularly its ritual dimension.

Key words: self-control, low self-control, personality traits, delinquency, criminality

1. Uvod

V družboslovju je malo invariantnih, svetovnozgodovinsko stabilnih dejstev in povezav. Večje število moških kršilcev tehničnih družbenih norm sodi med takšna dejstva. Ob tem ni enostavno govoriti v znanosti o kršitvah moralnih in običajnih predpisov, so pa na voljo statistični podatki o kršitvah kazensko-pravnih predpisov. Ti podatki kažejo, da v vseh državah sveta (z eno izjemo, ki pa sodi v statistične pomanjkljivosti), moški tvorijo nesorazmerno večino vseh kazensko-pravno preganjanih, obsojenih, tistih, ki jim je odvzeta prostost itd. (Tukaj zanemarjamo druge vrste pravnih kršitev <upravne in civilne>, ki so manj zanimive saj gre za družbeno manj pomembne; zanemarjamo tudi specifičnosti ženske kriminalitete, saj so ženske bolj nagnjene k nekaterim vrstam kaznivih dejanj, nekatera pa sploh lahko storijo samo ženske). Ostaja nesporno dejstvo, da ko gre za kriminaliteto kot celoto in kot najbolj zanesljiv indikator odklonskosti sploh, saj družba najbolj nedvoumno, zanesljivo in represivno reagira (zlasti, ko gre za sodobno družbo), za dejanja, ki nesorazmerno pogosteje počenjaajo moški, ženske pa so storilke kriminalitete v manj kot eni petini primerov (Kanazawa in Still, 2000).

2. Mnenja v teoriji

Znanstveno razmišljanje o tem problemu ni novejšega datuma (mnenja lahko najdemo tudi pri predklasičnih kriminologih npr. pri C. Lombrosu, ki pravi, da je pojav kriminalke manj tipičen kot pojav kriminalca, ker je ženska 'manj bistveno kriminalna', hkrati pa naj bi šlo za drugačne telesne pomanjkljivosti <Lombroso in Ferrero, 1895, citirano po Mears et al., 1998: 252>), vendar je v današnji kriminologiji prišlo do bistvenega odmika od teh prvotnih stališč. Ni pa nas ta razvoj približal definitivni enotni razlagi: še vedno obstajajo temeljna razhajanja, kot so tista, da gre za biološko-psiho-loško podedovane lastnosti, ali pa za družbeno konstruirana in kot takšna spremenljiva dejstva. Enako še vedno obstajajo razhajanja, ali je z istimi razlagami možno pojasniti moško in žensko kriminaliteto, oz. ali splošne teorije ne ustrezajo in niso modelirano sploh glede na moško deviantnost, ženska pa da terja specifične razlage in pojasnitve (gl. Smith in Paternoster: 1987). Stališča o potrebi posebnih razlag za žensko kriminaliteto in deviantnost gredo v smeri, da je ženska deviantnost bolj "nenormalen" pojav, ki ni podprt s kako subkulturo ali latentno pozitivno funkcijo, temveč je proizvod osebne neprimarnosti, psiholoških hib, pomanjkljive družine (za vire gl. Smith in Paternoster: 1987). Sicer bi lahko pričakovali, da t.i. feministična kriminologija poda popolnoma drugačno razlago (ni nam bil dostopen vir Daly in Chesney Lind: 1988).

Osnovne razlage razlik v stopnjah kriminalitete so naslednje: **A. Evolucijska psihologija/sociobiologija.** V današnjem družboslovju je evolucijskopsihološko oz. sociobiološko stališče zelo trdno zasidrano (tudi ko gre za nekatere od kriminalitete oddaljene pojave kot je religioznost in etnicitete in sicer ne samo na ravni splošne teorije (E. Wilson, 1975). Kriminalnost se nudi kot področje za neposredno uporabo tega stališča. Po Kanazawi in Stillu (2000), moški, sicer mlajši moški (starostno neravnotežje storitve kriminalnega dejanja je tudi eno trdnejših dejstev, ki kaže, da so ta početja skoncentrirana okoli 20. leta), počenjaajo tatvine, umore in druga nasilna in do drugih škodljiva dejanja v prizadevanju, da pridobijo pogoje za čim več partneric in na ta način maksimirajo verjetnost, da bodo svojo gensko zasnovo čim bolj razširili v stvarnosti. Ženske da izbirajo tiste moške, ki kažejo na največjo verjetnost zagotavljanja varnosti in blaginje, kar se kaže tudi prek materialnih dobrin v lasti moških, zopet z istimi skritimi interesi. Teh vedenjskih vzorcev se posamezniki sicer ne zavedajo, vendar ti prispevajo

k verjetnosti, da bodo njihovi geni preživel v vsesplošni in brezprizivni tekmi, ki da je edini biološko pripisani vzorec, ki uravnava naša vedenja. Kultura s svojimi prepovedmi in kaznimi je pravzaprav odziv na ta prastari, lahko rečemo atavistični vzorec. (Kanazawa in Still, 2000: 440).

Sociobiologija/evolucijska psihologija trdi, da se ljudje vedejo v skladu z vzorci, ki so nekoč pospeševali njihovo verjetnost za preživetje na genski ravni (t.i. *inclusive fitness*), danes pa je ta vzorec ostal, kljub temu, da je morda kultura izničila funkcionalnost teh vedenj v izvirnem smislu. Pristaši tega stališča iščejo potrditve tudi v raznih strukturalnih značilnostih, npr. v sorazmerju kaznivih dejanj med sorodniki in nesorodniki, kar bi naj kazalo, da gre za pospeševanje inkluzivnega fitnesa (Flere, 1996). **B. Teorija napetosti in pritiska.** Tukaj gre v bistvu za neko različico teorije anomalije. Izvirna teorija napetosti in pritiska je pojasnjevala počenjanje kaznivih dejanj (zlasti tistih zoper premoženje) z napetostjo, ki izvira iz nezmožnosti doseganja običajnih, ali družbeno zaželenih in pričakovanih ciljev. Torej, kadar posameznik ne more doseči standardnih ali nadstandardnih ciljev ali aspiracij se odzove na različne načine med katere sodi tudi vdaja kriminaliteti. (Družba pričakuje doseganje, hkrati ga pa mnogim onemogoča (Merton, 1938; Cohen, 1965). Temu bi naj bili bolj izpostavljeni moški, kar bi naj izhajalo iz njihove instrumentalne vloge v družinskem življenju (Parsons in Bales, 1955) (Funkcionalistični značaj te teorije se kaže v tem, da bi družbeno življenje sicer potekalo harmonično oz. brez kriminalitete).

V desetletjih od kar je ta teorija bila podana v osnovnih potezah so jo preizkušali izkustveno in tudi členili. Po Agnewju se tukaj zastavljajo naslednja vprašanja: **A.** ali so moški izpostavljeni večji količini pritiska, do česar prihaja zaradi neuresničevanja teženj in zaradi krivične obravnave. Broidy in Agnew sklepata, v nasprotju s pričakovanji, ki bi izhajala iz višjega obsega kriminalitete pri moških, da raziskave kažejo, da so ženske izpostavljene večjemu obsegu takšnega pritiska in napetosti (1997, 280). **B.** Če ne gre za pomanjkanje obsega pritiskov pri moških, ali gre za različne načine odzivanja? Broidy in Agnew v pregledu raziskav ne ugotavljata, da bi pri moških pogostejše prišlo do jeze. Nasprotno sklicujeta se na Mirowskega in Rossa, po katerih pri ženskah prihaja še do pogostejše jeze. Vendar je jeza žensk drugačna: z manj besa, z več strahu in samookrivljanja, v nasprotju z moškim okrivljanjem drugih in besom do drugih. To bi morda lahko pripeljalo do ženske samodestruktivnosti in moške posplošene destruktivnosti, vključno s kriminaliteto s katero prizadejajo druge (1997, 281-283). **C.** Ne glede na tip odziva na stres, morda imajo moški nižjo samokontrolo in več priložnosti za kriminalno početje? Pomanjkanje samozavesti, pomanjkanje družbene podpore pri vrstnikih in višja samokontrola pri ženskah po raziskovalnih izsledkih na katere se sklicujeta ta avtorja pojasni del razlike v kriminalnosti po spolu. (1997: 283-287). Broidy in Agnew sklepata, da kljub večjemu obsegu napetosti, ki so jim ženske izpostavljene in kljub večjemu obsegu nekaterih oblik negativnega odzivanja, to ne konča v kriminaliteti, temveč v odsotnosti aktivnosti in pasivnosti ali v k sebi usmerjeni destruktivnosti, vključno z omamljanjem in samomorom. Vendar izhaja, da spremembe v družbi, predvsem pa ekonomska aktivnost žensk njih vse bolj izpostavlja istemu tipu pritiskov kot moške, da bi bilo za pričakovati, da krene stopnja kriminalnosti k izenačenju. Vendar, ugotovitve Broidyev in Agnewa morda bolj ustrezajo ameriškim kot npr. slovenskim razmeram, glede na to, da je v ZDA večja udeležba poklicnih gospodinj kot na Slovenskem. **C. Diferencialna asociacija.** Sutherlandova teorija diferencialne asociacije je sicer splošna kriminološka teorija, vendar se zlahka lahko aplicira na naš problem. E. Sutherland, ki velja tudi za ustanovitelja moderne kriminologije, je trdil, da do počenjanja kaznivih dejanj prihaja, "v razmerah presežka po kriminaliteto ugodnih definicij nad po kriminaliteto neugodnimi definicijami" (1947: 7) Tukaj gre za dve sesta-

vini: definicije podane v verbalni naklonjenosti bližnjih in vedenja vrstnikov (ki jih prejemamo kot definicije). To pomeni, da se kriminalnega vedenja naučimo kot vsakega drugega in sicer v majhnih skupinah na katere smo čustveno navezani. To so kasneje operacionalizirali kot družbeno učenje, pozornost pa je osredotočena na vrstnike. Simons (1980) in kasneje Mears et al. (1998) so potrdili, da imajo moški več vrstniških stikov, več stikov z delinkventi, več vrstnikov prijateljev, ki imajo pozitiven odnos do kriminalitete in odklonskosti. Takšne raziskave se nanašajo predvsem na najstnike. To-rej ta povezava je potrjena, vendar se še vedno zastavlja vprašanje kako prihaja do tega. Ena razlaga je, da moška kultura poudarja pomen drznosti in tveganja (Giordano et al. cit. po Mears et al.: 1998, 253). Na obzorjih so neke psihološke, ali vsaj socialnopsihološke razlike. **D. Razlike v vzgoji/diferencialna socializacija.** To mnenje zagovarja, da so deklice veliko bolj kontrolirane in reprimirane v teku vzgoje in socializacije, tako v primarni kot v sekundarni. V bistvu gre tu za različico teorije kontrole, tako družbene kot samokontrole. Ti mehanizmi pripeljejo do navezanosti posameznika do konvencionalnosti, do obstoječega družbenega reda, do družbenih skupin, družbenih pravil, tako formalnih kot neformalnih. To je povezano z zastraševanjem (kar včasih štejejo za posebno razlago in teorijo), da vzgoja žensk pripelje do večje zastrašenosti in na ta način do odvritve kriminalnosti in deviantnosti, ker jemljejo sankcije za bolj gotove, zanesljive in stroge. (Hagan et al., 1987). To je povezano tudi z manjšo toleranco žensk za tveganje, kar sodi v kontrolo in samokontrolo. **E. Samokontrola.** Tukaj gre za danes najbolj uveljavljeno današnjo kriminološko teorijo, ki sta jo podala Gottfredson in Hirschi (1990). Ta se nekoliko ujema s predhodnimi, kadar se omenja samokontrola, ki je njun osrednji koncept. Pred tem je Hirschi zagovarjal nekoliko drugačno koncepcijo, ki je bila bolj sociološka in je izhajala iz tega, da kontrola izhaja iz vezi posameznika z družbo, skupinami, normami in konvencionalnostjo v katere da je posameznik veliko vložil, investiral in je zainteresiran, da tako ostane (1969). Pri samokontroli pa gre za to, da se v teku socializacije razvije mehanizem s katerim posameznik uspešno brzda svoje kriminogene impulze. Ta mehanizem je plod uspešne vzgoje in se razvije predvsem do 8. leta. Izhajalo bi, da imajo deklice bolj razvito samokontrolo, kar je plod diferencialne socializacije, kjer se ta teorijo ujema s predhodno.

Z nizko samokontrolo oz. z njenim pomanjkanjem, se posameznik vda, brez posebnega razmisleka, nepreudarnim, nepazljivim, tveganim dejanjem, ki mu prinesejo hitro in kratkoročno zadoščenje in kjer se ne upoštevajo dolgoročne negativne posledice zase in za druge. Do prekrivanja razlag C, D in E pride če diferencialna asociacija ali razlike v vzgoji spolov pripeljejo do razlik v samokontroli po spolu.

3. Hipoteze

Naša osrednja hipoteza bo, da razlike v deviantnosti po spolu izginejo, ali se vsaj bistveno zmanjšajo, kadar uvedemo osebnostne poteze po spolu, po Bemovi, in samokontrolo oz. njeno pomanjkanje v analizo. V obeh primerih (osebnostne poteze po Bemovi in samokontrola po Hirschiju idr.) lahko teoretično domnevamo, da sta proizvod socializacije, družbene strukture in družbenih pričakovanj, da gre za pridobljene lastnosti, ni pa to nujno. V to se ne bom spuščali.

4. Metoda

L. 2003 smo izvedli anketo s 1200 študenti Univerzi v Mariboru. Vzorec je bil kvotnega tipa in je zajel vse šole in vse letnike študija. Izredni študentje niso bili posebej zajeti. Vzorec je odseval premoč deklet v odnosu do fantov (58:42%). Starost se je gibala med 18 in 26, z neznatnim številom starejših (okoli 1%), povprečna starost pa je bila 21,7 let.

Kar zadeva **prvo neodvisno** spremenljivko, bomo primerjali sam spol in osebnostne spolne značilnosti po Bemovi (skrajšana različica, 1981). Osebnostne poteze maskulinosti so: biti agresiven, dominanten, sposoben vodenja, imeti močno osebnost, biti pripravljen zavzeti stališče, vsiljiv, neodvisen, stvari reševati tudi s silo, braniti lastna stališča in biti pripravljen tvegati. Osebnostne poteze femininosti: biti razumevajoč, čustven in ljubeč, občutljiv, sočuten, topel, rad potolažiti tiste, ki trpijo, nežen, poln usmiljenja, imeti rad otroke in biti dojemljiv za potrebe drugih.

Druga neodvisna spremenljivka, ki jo bomo vnesli v analizo šele kasneje je nizka samokontrola po Gottfredsonu in Hirschiju (1990). Avtorja sta podala "splošno teorijo kriminalnosti", čeprav se zdi, da ustreza predvsem mlajši populaciji in splošni kriminaliteti. Nagnjenost k počenjanju kriminalne dejavnosti se pridobi v otroštvu s pomanjkanjem ponotranjanja mehanizmov, ki brzdajo posameznika, sicer immanentno nagnjenega h kriminaliteti. Takšna dejanja niso samo kriminalna: vsa dejanja, vključno s kriminaliteto, kjer so podane te poteze, sodijo v isto skupino. Uživanje alkohola, mamil in cigaret, nezapenjanje v avtu – vse sodi v isto skupino dejanj. Po Grasmickovi et al. operacionalizaciji (1993) nizka samokontrola vsebuje 6 komponent: impulzivnost, osredotočenost na lahke naloge, nagnjenost k tveganju, dajanje prednosti fizičnim nad mentalnimi dejavnostmi, samoosredotočenost in izgubljanje samokontrola v vedenju. Grasmick in sodelavci in Vazsonyi in sodelavci (2001) v primerjalni študiji mladine 4 držav so vsako dimenzijo predstavljali prek več trditve, mi pa smo le vsako prek ene (ki se je pri Vazsonyiu izkazala kot indikativna). Te trditve so: "Pogostoma počenjam stvari, ki mi prinesejo takojšnji užitek, ne glede na dolgoročne posledice", "Ne maram nalog, pri katerih moram do konca izrabiti svoje sposobnosti", "Včasih tvegam samo zaradi tega, ker mi je določeno dejanje v tistem trenutku všeč", "Skoraj vedno se počutim bolje, ko se premikam, kot pa kadar sedim in razmišljam" in "Kadar sem jezen, bolj razmišljam o tem, kako bom ljudi prizadel, kot pa da bi se o tem z njimi pomenil." Te trditve smo poskušali oblikovati v smiselno lestvico nizke samokontrole.

Odvisna spremenljivka bo delinkventnost, nabor dejanj bomo pa prevzeli po Vazsonyiu et al., ki izhajajo iz postavk Hirschija in Gottfredsona. Gre za dejanja, ki so splošnega tipa in so značilna za mlajšo populacijo. Vsebuje 7 komponent: vandalizem, užijte alkohola, užijte mamil, šolski prekrški, splošna oklonskost, tatvina in fizični napad. Zopet smo iz ekonomskih razlogov imeli samo en primerek trditve za vsako sestavino: šlo je za vprašanja, ali je izprašanec kadar koli storil poškodbo ali uničenje premoženja staršev, se namenoma, samo zaradi užitka napil, šel vinjen/omamljen v šolo, namenoma kršil prometni znak "stop", preprisoval pri šolskih nalogah, kaj ukradel od svojev in udaril ali fizično grozil kateremu od staršev. Če bi teorijo Hirschija in Gottfredsona jemali že dobesedno, bi storitev kategorikoli dejanja iz tega nabora kazalo na deviantnost. Tudi tukaj smo si prizadevali homogeno oblikovati sumacijsko lestvico.

5. Ugotovitve

Glede prve neodvisne spremenljivke, je 10 potez maskulinosti je konzistentno po Cronbachu na ravni .698, 10 potez femininosti pa na ravni .845. V nadaljevanju bomo

videli zakaj je maskulinitet manj povezana. O nižji konzistentnosti maskuliniteti poročajo tudi drugi avtorji (Maznah in Choo, 1986; Thompson, 1991).

Povprečja strinjanja z maskulinitetnimi in femininitetnimi trditvami so dokaj visoka. Femininitet dobi pri nas – pri ženskah – povprečno vrednost 73,2 (standardni odklon 6,8) in 67,5 (7,5) pri moških, pri maskuliniteti pa 67,7 (9,1) in 72,1 (10,5). Če zaznavo teh potez strnemo v razrede, ugotovimo obstoj izrazite femininiteti pri ženskah v 76,7%, pri moških v 62,8%, izrazite maskuliniteti pa pri 10,5% moških in 7,8% žensk. Podobno majhne razlike najdemo pri Francisu, ki je proučeval starejše najstnike v Britaniji (1998, 468). Majhne razlike med spoloma še ne pomenijo, da femininitet in zlasti maskulinitet ni v ozadju tistega, kar hočemo pojasniti, tudi zaradi tega, ker naj bi ti skupni lastnosti bili družbeno konstruirani.

Citirane raziskave kažejo, da se pri faktorski analizi femininitet se praviloma faktorizira v enovito komponento, kar se je tudi pri nas zgodilo. Glej Tabelo I. V komponento 1, ki pojasnjuje 25,7% variance in ki vsebuje vse standardne elemente femininiteti, sodi tudi neodvisnost. To ne preseneča v današnjem času, zlasti, ko gre za študentke, čeprav to, po konceptualizaciji Bemove, sodi v maskulinitet. Tudi v drugih raziskavah to vedno sodi v maskulinitet: Brems in Johnson v svojem preglednem članku (1990, 496) sicer predlagata, naj se neodvisnost (skupaj še z dvema trditvama) izpusti, vendar v pregledu raziskav se izkaže, da se neodvisnost v 9 raziskavah na katere se sklicujeta vedno uporablja in vedno pojavlja v neki konfiguraciji v okviru maskuliniteti. Enako velja za ugotovitve iz oddaljene Tajske (Maznah in Choo, 1986, 35-36). Naša raziskava je prva nam znana, ki odstopa. Pri tem ne gre za neko specifičnost študentske populacije, ker tudi pri večini drugih raziskav gre za tovrstne populacije. To sicer ne pomeni, da bi se to potrdilo na splošnem slovenskem prebivalstvu, pomeni pa neko slovensko specifičnost današnjega časa. Slovenska ženska kaže neodvisnost. Tega ni težko pojasniti glede na družbeni položaj ženske v Sloveniji: kljub nizki udeležbi v političnem življenju ta položaj kaže na neznatno višjo razvitost Slovenije kot splošni družbeni položaj Slovenije (po Indeksu človekovega razvoja je Slovenija na 29. mestu, po spolu prirejen indeks pa kaže položaj za eno stopničko višje – vendar obstajajo tudi številne države, kjer je položaj ženske še bolj izenačen z moškimi kot je Slovenija, *Human Development Report 2001*).

Komponento 1 lahko imenujemo generalni faktor femininiteti, zapolnjena pa je predvsem s sestavinami čustvene izraznosti (ekspresivnost). Kot v skoraj vseh raziskavah pa se maskulinitet loči v dve komponenti: v komponento 2, ki pojasni 13,3% in komponento 3, ki pojasni 8,4% variance. Komponento 2 lahko imenujemo dominantnost, ker se v njej pojavita trditve o sposobnosti vodenja in dominantnosti, poleg pripravljenosti zavzemanja stališča, obrambe lastnih stališč in teoretično pomembne pripravljenosti na tveganje (ki se v drugem kontekstu pojavi tudi kot element deviantnosti oz. pomanjkanja samokontrole). To ustreza tistemu, kar nekateri avtorji imenujejo instrumentalnostni kompleks pri moških. Manjka sicer neodvisnost, čeprav je jasno prisotna v tej komponenti (največja zasičenost je v komponenti 1). Komponento 3 je lahko brez zadržka imenujemo agresivnost: sem sodita trditvi o agresivnosti in vsiljivosti.

Femininitet in maskulinitet imata morda svojo biološko podstat, vendar sta vedno tudi družbeno konstruirana. Zato je veljavnost teh operacionalizacij odvisna od tega, ali so te poteze bolj prisotne pri ženskah oz. moških. Te razlike kažejo pričakovano smer, vendar niso visoke, sicer pa osnovna pozornost ni namenjena ugotavljanju magnitude teh razlik. Namenjena je njuni eksplikativni zmoglosti. Razlike v povprečjih in odklonih so že nakazane.

Po sumacijskem inštrumentu je izrazita samokontrola prisotna pri 3,0% žensk in 1,6% moških, izrazita odsotnost pa pri 11,0% moških in 8,2% moških. Razlike so izrazite, se pa kažejo tako na enem, kot na drugem ekstremu, čeprav je frekvenca pri obeh spolih skoncentrirana v srednjem razredu.

Tabela I

FAKTORSKA MATRICA FEMININOSTI IN MASKULINOSTI PO BEMOVI

Factor Matrix

	Factor			
	1	2	3	4
Sem agresiven človek	-,164	,370	,481	
Sem razumevajoč človek	,582			
Sem čustven človek	,694	-,258	,146	-,117
Sem dominanten človek	,162	,378	,166	
Sem občutljiv človek	,331	-,262	,298	-,134
Sem sposoben vođenja	,422	,482		
Sem sočuten človek	,739	-,163	,141	-,138
Imam močno osebnost	,467	,497	-,139	-,128
Sem topel človek	,649	-,115		-,166
Sem pripravljen zavzeti stališče	,451	,500	-,101	-,124
Rad potolažim trpeče	,657			
Sem nezen	,619	-,267	,120	
Sem vsiljiv človek	-,203	,217	,416	,140
Sem poln usmiljenja	,424	-,233	,223	
Sem neodvisen	,309	,296	-,224	,125
Imam rad otroke	,497	-,126		,438
Sem dojemljiv za potrebe drugih	,628	-,127		,412
Stvari rešujem tudi s silo	-,181	,356	,496	
Branim lastna stališča	,409	,490	-,178	
Sem pripravljen tvegati	,285	,442		

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

a 4 factors extracted. 8 iterations required.

Nizka samokontrola se je faktorizirala (gl. Tabelo II), tako da sta se, poleg prve komponente, ki pojasni 31,0% variance ("splošni faktor nizke samokontrole"), še zadnji dve trditvi izločili v posebno komponento, ki jo imenujemo "agresivni egoizem", ki pojasni 18,4% variance. Vendar dvodimenzionalnost tega pojava moti manj kot nizka obremenjenost trditev o naklonjenosti fizičnim dejavnostim in izogibanju naporov. Morda je to pojasniti z značajem študentske populacije (intelektualnost, ambicioznost) in bi v splošni populaciji dobili drugačne rezultate. Pri vseh elementih, ki smo jih sumirali so moški kazali nižjo samokontrolo, v nasprotju z elementoma, ki smo ju izločili pri sumaciji, iz drugih razlogov (nediskriminativnost). V okviru naše sumacije je povprečje

samokontrole 1,65 pri ženskah in 1,71 pri moških, ob tem, da je 1 = visoka samokontrola. V sumacijskem postopku izdelave indeksa nizke kontrole smo ti trditvi izločili, obdržali pa trditvi značilni za agresivni egoizem. Alfa zanesljivost tako dobljene lestvice je po Cronbachu = .54.

Tabela II

FAKTORSKA MATRICA SESTAVIN NIZKE SAMOKONTROLE

Factor Matrix

	Factor	
	1	2
Pogosto počenjam stvari, ki mi prinesejo takojšnji užitek, ne glede na dolgoročne posledice.	,524	-7,775E-02
Ne maram nalog, pri katerih moram do konca izrabiti vse svoje sposobnosti.	,261	3,348E-02
Včasih tvegam samo zaradi tega, ker mi je določeno dejanje v tistem trenutku všeč.	,731	-,335
Skoraj vedno se počutim bolje, ko se premikam, kot pa kadar sedim in razmišljam.	,270	-,115
Najprej poskrbim zase, tudi če to pomeni, da drugim prizadenem težave.	,369	,373
Kadar sem jezen, bolj razmišljam o tem, kako bom druge prizadel, kot pa da bi se o tem z njimi pomenil.	,394	,433

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

a Attempted to extract 2 factors. More than 25 iterations required. (Convergence=2,666E-03). Extraction was terminated.

Deviantnost smo izvirno opazovali preko izjav (prevzetih od Vazsonyia in sodelavcev oz. Grasmicka in sodelavcev, 1993) o tem, ali so respondenti kdajkoli počeli naslednja dejanja: staršem poškodoval ali uničil imetje, se namenoma napil zaradi užitka, šel v šolo vinjen ali omamljen, namenoma kršil prometni znak, v šoli prepisoval pri nalogah, ukradel predmete od svojcev in udaril ter tako grozil kateremu staršev. Faktorska matrica predstavljena na Tabeli II kaže, najprej, da je prepisovanje v šoli nediskriminativen pojav, kar izhaja že iz frekvenca (skoraj vsi so to priznali). Izpustili smo to in tudi izjavo o telesni grožnji staršem, ki se je sicer faktorizirala, je pa bila redka (2,6%) in enako razširjena med dekleti in fanti. Upoštevali smo 5 izjav, ki so metrično ustrezale našim namenom in jih sumirali v lestvico. Pri vseh elementih so fantje bili pogostejši storilci: razlike so bile najbolj pomembne pri iti v šolo vinjen ali omamljen, nepomembne pa pri kraji predmetov (zelo redka izjava). V dobljenem sumacijskem merilu gre za razliko med povprečji: 7,5 (moški) in 8,3 (ženske) (10=nobeno omenjenih dejanj). Alfa konzistentnost naše sumacije je bila .55. Ne kaže sicer na enovit pojav, gre pa gotovo za povezane pojave. Konzistentnost bi bila višja, če bi za vsako vrsto delinkventnih dejanj imeli večji nabor primerkov.

Analizo pojasnitve pričnemo z navedbo korelacije med delinkventnostjo in spolom. Kot pričakovano je tukaj beta relevanten, njegova vrednost = -.273 in koeficient determinacije bi kazal 7,4% pojasnjene variance. Našo nadaljnjo nalogo lahko defini-

ramo kot ugotavljanje robustnosti tega koeficienta, ali on vzdrži, če uvedemo osebnostne poteze domnevno značilne za spola in samokontrolo. Poleg spola in para trditev femininost in maskulnost, bomo v prvem koraku uvedli še nekatere domnevno neodvisne spremenljivke:

- izobrazbo matere (izhajajoč iz domneve, da bolj izobražene matere imajo manj časa za kontrolno socializacijo otrok)
- tip naselja v katerem stalno prebivajo (izhajajoč iz domneve, da je socialna integracija na podežlju močnejša in trdnjša)
- opravljanje verskih obredov (molitev in maša), izhajajoč iz domneve, da prav verska praksa ima brzdajoč značaj in socialno kontrolno vlogo v okviru religioznosti.

Glej Tabelo III.

Tabela III: Regresijski model a., b. in c.

	a. Cel vzorec	b. Ženske	c. Moški
Izobrazba matere	-.055	-.078	-.039
Spol	-.238		
Tip naselja stalnega prebivališča	-.031	.021	-.097
Femininost	.015	.057	-.027
Maskulnost	-.126	-.101	-.167
Opravljanje verskih obredov	-.087	-.112	-.072
Nizka samokontrola	.195	.201	.194
R ²	.152	.088	.086

Iz Tabele III izhaja, da spol v veliki meri vzdrži kontrolo tako z osebnostnimi potezami kot tudi s samokontrolo. Zmanjša se le neznatno. To pomeni zavrnitev naše prve hipoteze. Uvedeni so pa novi dejavniki, ki dvigujejo skupno pojasnjeno varianco. Femininost in maskulnost delujeta v pričakovani smeri, maskulnost, tudi v skladu s pričakovanji, bolj, saj maskulnost ni nasprotje femininosti, temveč gre po Bemovi za ortogonalno razmerje. Nekatere sestavine maskulnost, zlasti iz faktorja 3, se neposredno ujemajo z nekaterimi vrstami delinkvence. Izobrazba matere (in očeta) se ne kaže kot relevanten dejavnik, enako kot tip naselja. Je šibak dejavnik in sicer deluje v nasprotju z našimi pričakovanji: več delinkventnosti je pri tistih, katerih matere imajo nižje stopnje izobrazbe.

Religioznost opazovana samo prek ritualnosti se kaže kot aktiven dejavnik, katerega vpliv lahko tudi dvignemo, če uvedemo druge komponente religioznosti. Odsotnost pomena izobrazbe matere se umešča v stališča o irelevantnosti stratifikacijskega elementa za splošno delinkventnost (Gottfredson in Hirschi, 1991, Kornhauser, 1978).

Poseben pomen ima samokontrola, ki se kaže kot potenten dejavnik zaviranja delinkventnosti, približno enakega pomena pri obeh spolih. Pri ženskah je ta vpliv neznatno višji, kar se ujema z ugotovitvami drugih o večjem pomenu tega dejavnika ženskah (Pratt in Cullen, 2000: 952). Vendar, bi veljalo opazovati ne samo notranjo kontrolo (samokontrolo), temveč tudi socialno kontrolo v obliki navezanosti na konvencionalne skupine, dejavnosti, nazore in interese. En tak indikator (angažiranost v študiju) je pokazal resen pomen, v nasprotju z navezanostjo na starše, ki se ni potrdila kot zaviralni dejavnik.

5. Sklep

Prvič, čeprav smo morali opustiti dve trditvi pri oblikovanju naše lestvice nizke samokontrole, lahko sklenemo, da je realnost nizke samokontrole na naši populaciji potrjena s faktorsko analizo, da takšna stopnja povezanosti nizke samokontrole in delinkventnosti predstavlja ne samo primerljivo podkrepitev teorije o (nizki) samokontroli kot razlaga splošne deviantnosti, zlasti pri mladih, temveč tudi potrditev, da je ta koncept kulturno nevtralen, kar so njegovi avtorji izpostavljali (Gottfredson in Hirschi: 1990, 175; Vazsonyi et al.: 2001, 99).

Drugič, dejavnik, ki pojasni pomemben del variance je spol, podobno kot v drugih raziskavah (Vazsonyi et al., 2001: 115). Naslednji dejavnik, ki ga velja omeniti pri pojasnjevanju variance znotraj vzorcev po spoloma je znatno manjši, je maskulinitet pri moških, po uvedbi nizke samokontrole kaže na robustnost. Vendar maskulinitet in femininitet po Bemovi nista pokazala pričakovane eksplanatorne moči in nista odstranila vpliva spola, še manj samokontrole. To gre pripisati visokim vrednostem za femininitet pri naših respondentih, na podlagi samoporočanja. Respondenti so verjetno razumeli ekspresivne elemente kot nekaj zaželenega, čeprav so moški imeli nižje vrednosti na tej lestvici, vendar ne pomembno. Elementi femininiteta se ne kažejo kot dobro izbrani za slovensko okolje. Poleg tega, ta lestvica ne vsebuje nikalno oblikovanih trditev.

Tretjič, vpliv religioznosti tukaj ni dovolj proučen, zasluži pa širšo obravnavo, vključno s posameznimi dimenzijami religioznosti in današnjim tipom religioznosti. Obstajajo indikacije, da gre za pomemben dejavnik.

Četrtoč, nizka samokontrola je relevantna za ženske ne manj kot za moške, kar kaže v smeri, da gre zavrniti potrebe po različnih razlagah kriminalitete moških in žensk (v tem se strinjamo s Smithom in Paternosterjem: 1987).

Petič, naše izvedbe in pojasnitve so delne, velik obseg nepojasnjene variance dopušča, da so tudi druge razlage plavzibilne, da ne gre samo za dolgoročne osebnostne poteze, temveč tudi za družbene in situacijske vplive in okoliščine (priložnosti). Na drugi strani, robustnost spola kot neodvisne spremenljivke kaže na plavzibilnost sociobiološke razlage. Vendar je sociološko predvsem pozornost treba usmeriti k dejavnikom socialne kontrole v smislu zgodnjega Hirschija (1969).

Končno, zavedati se moramo, da tukaj gre za t.i. občo delinkventnost, kjer je razlaga dokaj drugačna kot pa pri gospodarski in organizacijski delinkvenci, kjer so dejavniki družbenega značaja, zlasti t.i. organizacijska kultura mnogo močnejši. Gre za mladostniško delinkventnost, ki tvori največji del delinkventnosti nasploh, delinkvenca starejših pa verjetno terja drugačne razlage. Torej ne smemo sklepati, da gre za splošno razlago vseh vrst delinkventnosti. (Simpson in Piquero, 2002).

LITERATURA

- Bem, S. (1981): *Bem Sex Role Inventory: Professional Manual*, Palo Alto: Consulting Psychologists Press.
- Broidy, L. in Agnew, R. (1997): "Gender and crime: a general strain perspective", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34, 297-3305.
- Cohen, A. (1965): *Delinquent Boys. The Culture of the Gang*, New York: Free Press.
- Daly, K. in Chesney Lind, M. (1988) "Feminism and criminology", *Justice Quarterly*, 5, 497-538.
- Flere, S. (1996): "Kulturgeni, biogramatika kot determinante družbenega življenja" *Teorija in praksa*, 33, 36-47.

- Francis, L. (1998): "Religiosity and femininity: do women really hold a more positive attitude toward Christianity?", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37, 462-470.
- Gottfredson, M. in Hirschi, T. (1990): *A General Theory of Crime*, Stanford: Stanford University Press.
- Grasmick, H., Tittle, C., Bursik, R., Aneklev, B. (1993): "Testing the core empirical implications of of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30, 5-29.
- Hirschi, T. (1969): *The Causes of Delinquency*, Berkeley: University of California Press.
- Hoffman, R. M., Borders, L. D., (2001): "Twenty five years after the Bem Sex Role Inventory: a reassessment and new issues regarding classification variability", *Measurement and Evaluation in Counseling and Assessment*, 34, 159-187.
- Human Development Report 2001* (2002) New York: Oxford University Press.
- Kanazawa, S. in Still, M. C. (2000): "Why men commit crimes and why they desist", *Sociological Theory*, 18, 434-447.
- Kornhauser, R. (1978): *Social Sources of Delinquency*, Chicago: University of Chicago Press.
- Maznah, I. in Choo, P. F. (1986): "The factor structure of the Bem sex role inventory", *International Journal of Psychology*, 21, 31-41.
- Mears, D. P., Ploeger, M. in Warr, M. (1998): "Explaining the gender gap in delinquency: peer influence and moral evaluations of behavior", *Journal of Reserach in Crime and Delinquency*, 35, 251-266.
- Merton, R. (1938): "Social structure and anomie", *American Sociological Review*, 3, 672-682.
- Parsons, T. in Bales, R. (1955) *Family, Socialization and Interaction Process*, New York: Free Press.
- Pratt, T. in Cullen, F. (2000): "The Empirical Status of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime: a Metanalysis", *Criminology*, 38, 931-955.
- Simons, R., Miller, M. in Aigner, S. (1980): "Contemporary theories of deviance and female delinquency: an empirical test", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 17, 42-53.
- Simpson, S. in Piquero, N. L. (2002) "Low self control, organizational theory and corporate crime", *Law and Society Review*, 36, 509-538.
- Smith, D. A. in Paternoster (1987): "The gender gap in theories of deviance: issues and evidence", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 24, 140-172.
- Stark, R., Kent, L. in Doyle, D. (1982) "Religion and delinquency: the ecology of a lost relationship", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 4-24.
- Sutherland, E. (1947): *Principles of Criminology*, Philadelphia: Lippincott.
- Thompson, E. H. Jr. (1991): "Beneath the Status Characteristic: Gender Variations in religiousness", *Journal for the Scientific Study of Religion* 30, 381-394.
- Vazsonyi, A., Pickering, L. E., Junger, M in Hessing, D. (2001): "An empirical test of a general theory of crime: a four nation comparative study of self-control and the prediction of deviance", *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 38, 91-131.
- Wilson, E. (1975): *Sociobiology, The New Synthesis*, London: Belknap.

Priloga

FAKTORSKA MATRICA DEVIANTNOSTI

Factor Matrix

	Factor	
	1	2
Ali si kdaj staršem poškodoval-a ali uničil-a imetje?	,386	-,117
Ali si se kdaj namenoma napil-a zaradi samega užitka?	,517	-,237
Ali si kdaj šel/šla v šolo vinjen-a ali z omamljen-a?	,636	-,129
Ali si kdaj namenoma kršil-a prometni znak "stop" ali rdečo luč?	,341	-4,053E-03
Ali si v šoli kdaj prepisoval-a pri nalogah?	7,427E-02	-8,112E-02
Ali si kdaj ukradel/la kaj od svojcev (osebne predmete, denar ipd.)?	,415	,515
Ali si kdaj udaril-a in na ta način grozil-a kateremu od staršev?	,147	,296

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

a Attempted to extract 2 factors. More than 25 iterations required. (Convergence=5,965E-03). Extraction was terminated.

LITERATURA

- Baker, P. (1971) *Deviant Behavior*. Philadelphia: Lippincott.
- Bentley, J. H., Roberts, R. (1972) Gender and crime: a review of the literature. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 9, 297-325.
- Cloward, R. (1971) *Delinquency in the Ghetto*. New York: Basic Books.
- Loch, R. (1974) *Crime in the Ghetto*. Philadelphia: University City Press.
- Loch, R. (1976) *Delinquency in the Ghetto*. Philadelphia: University City Press.